

Віталій Шпачук

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СИСТЕМНОГО РИЗИКУ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ

В статті розглянуто сутність, основні особливості, характеристики та причини прояву системних ризиків в банківських системах.

Ключові слова: системний ризик, системні кризи, банківські установи, банківські системи.

Постановка проблеми

Банківська система будь-якої країни доволі сильно інтегрована у її економіку, є одним з найактивніших її суб'єктів, тому нездатність певної банківської установи якісно управляти своїми ризиками та уразливість банківської системи прийнятими на себе ризиками можуть негативно відобразитись на економіці держави. Підтвердженням цього є кризи банківських систем різних держав, що відбувались в різні роки, та світова фінансова криза 2007-2009 років, яка яскраво продемонструвала, що сучасна банківська система може стати одним з ключових каналів розподілу впливу глобальних ризиків на реальний сектор. Таким чином, неодноразові кризи вітчизняної та зарубіжних банківських систем вимагають застосування та посилення нагляду за системними ризиками банківської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Грунтовне дослідження системного ризику розпочалось з 90-х років минулого сторіччя і першим вагомим документом з цього питання був «Improvement Act of 1991», розроблений Федеральною корпорацією страхування депозитів США. Надалі вивчення системного ризику здійснювалось науковцями, серед яких необхідно виділити праці: П. Бартолом'ю та Дж. Уолена, О. Говтваня, Голдштейна, О. Брандта та П. Хартмана, Дж. Кауфмана, Ф. Мішкіна, а також різноманітними міжнародними фінансовими та нефінансовими установами та організаціями (Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Базельський комітет з банківського нагляду та інші), державними органами, банківськими установами.

Мета

Метою статті є розгляд сутності, причин та особливостей прояву системних ризиків в банківській системі.

Виклад основного матеріалу

Експерти виділяють п'ять причин більш складного характеру та системності криз банківської системи: по-перше, в банківській сфері криза розповсюджується швидше; по-друге, розмах кризи більше, ніж в інших галузях; по-третє, криза може призвести до більшої кількості збоїв; по-четверте, криза може спричинити значні збитки фірм, що є кредиторами банківських установ, в діяльності яких виникли збої; по-п'яте, розмах кризи за межі банківської сфери розповсюджується на більшу кількість інших галузей, економіку країни та інші країни [1]. Це, в свою чергу, вимагає більш детального вивчення феномену системного ризику, на який може наражатись банківська система, адже він може мати багато протилежних особливостей.

За визначенням Банку міжнародних розрахунків, системний ризик виникає внаслідок неспроможності одного або кількох фінансових інститутів виконувати вчасно та в повному обсязі свої зобов'язання перед контрагентами, що стає причиною банкрутства (неплатоспроможності) інших учасників грошово-фінан-

сових відносин [2]. Окремі науковці (Д. Доу, О. Брандта та П. Хартман) пов'язують системний ризик банківської сфери із платіжною системою. Подібна позиція у трактуванні системного ризику, яка окреслює лише одну його особливість, простежується і у визначенні, що дає Національний банк України: «системний ризик – ризик того, що неспроможність одного з учасників платіжної системи виконати свої зобов'язання або що порушення функціонування самої системи призведе до нездатності інших учасників платіжної системи або фінансових інститутів інших складових фінансової системи виконати свої зобов'язання належним чином» [3].

Дещо інші характеристики системного ризику виділяє О. Говтвань, який зазначає, що в його основі знаходяться мікроекономічні ризики та мотиви поведінки окремих учасників ринку, тому системний ризик представляє собою потенційну загрозу появи ситуацій, при яких індивідуальна реакція економічних агентів на виникаючі ризики призводить не до кращого їх розподілу, диверсифікації, а, навпаки – до зростання загальної ненадійності [4]. Дана точка зору також знаходить підтвердження та продовження в працях А. Піскунова, який, як і О. Говтвань, стверджує, що «в основі будь-якої системної кризи знаходяться індивідуальні мікроекономічні ризики. Накопичуючись, вони утворюють кризовий потенціал, що створює загрозу стабільності всього фінансового сектору, а наявність фінансово-кредитних зв'язків між окремими учасниками виступає механізмом передачі ризиків і розповсюдження кризи на весь сектор. Пусковим механізмом кризи можуть бути як зовнішньоекономічні, так і внутрішні шоки (різке погіршення торгової кон'юнктури, банкрутства системоутворюючих інститутів, біржові кризи, політичні фактори, тощо» [5, с.60-61]. Така позиція є цілком слушною, але вона не відображає всіх основних особливостей системності ризику.

М. Шапіро розширює феномен системного ризику і виділяє такі дві особливості його прояви: неочікувані збої на фінансовому ринку, в тому числі масштабні банкрутства; домінування на фінансовому ринку надлишково великих гравців, що може призводити до крихкості та слабої адаптивності системи в цілому [6].

Дж. Кауфман та К. Скотт на підставі аналізу наукової літератури дійшли висновку про існування трьох протилежних за сутністю концепцій системного ризику банківської системи. Перша концепція акцентує увагу на макрорівні і полягає в тому, що певний макроекономічний шок, навіть незначний за своєю силою та тривалістю, може спровокувати негативний ефект не на одну або кілька їх установ, а саме на економічну систему країни, її банківську чи фінансову системи [7]. З цього приводу Ф. Мішкін визначає системний ризик як будь-яку раптову, неочікувану подію, що може підірвати існуючу на ринках стабільність, унеможливити ефективність суб'єктів ринку [8].

Інші дві концепції акцентують увагу на мікрорівні банківської системи. Так, за однією з них, якої дотримується і Федеральна резервна система США, шок, що виникає в одній установі, ланцюговою реакцією передається до інших установ впродовж всього ланцюгу установ або ринків, які утворюють систему, тобто виникає ефект «доміно» [9]. Наступна концепція висуває на перший план зовнішній шок, який, однак, не передбачає прямого причинно-наслідкового зв'язку та цілеспрямованого спрямування. Водночас, всі установи мають подібні за сутністю ризики. Тому у випадку, коли одна установа відчуває несприятливі наслідки шоку (наприклад, відмова великої фінансової чи не фінансової компанії контрагента виконувати власні зобов'язання, яка призводить

до значних втрат банківської установи), це породжує потенційну невизначеність в інших установах щодо можливості негативних наслідків від цього ж шоку [10].

Досліджуючи проблему системного ризику банківської сфери, неможливо не зазначити про такий механізм розподілу ризиків, як ефект «доміно». Значна частина досліджень системного ризику банківської сфери зосереджує увагу саме на такому його феномені. Ефект «доміно» має місце в більшості випадків, які стосуються феномену системного ризику, і може бути приведений в дію мікроекономічними шоками (проблемами в діяльності одного або декількох банківських установ) та макроекономічними шоками. Системна загроза стабільності банківської сфери необов'язково може призвести до системної кризи, водночас неможливість виконання однією або кількома банківськими установами своїх зобов'язань перед іншою або іншими установами з певних причин може спровокувати погіршення їх фінансового стану і продовжувати чинити негативний вплив та погіршувати фінансовий стан інших установ, наслідком чого стане системна криза банківської сфери.

Триваюча трансформація фінансової та банківської сфер, а також особливості їх функціонування та операцій, що здійснюються, потребують виокремлення і такого типу макроекономічного шоку, як системні збої у функціонуванні певного ринку, що отримали вираз «бульбашка». У «Словнику з економіки і фінансів» «бульбашка» визначається як кон'юнктура ринку, за якої вартість цінного паперу чи товару піднімається до рівня, що не має об'єктивної ринкової основи [11]. Системні збої банківської сфери, а також у функціонуванні ринків, на яких працюють банківські установи або з якими співпрацюють та працюють контрагенти банківських установ, можуть спричинити системні кризові явища в банківській сфері (табл. 1). О. Говтвань та А. Мансуров виділяють три причини появи «бульбашок» – інформаційна асиметрія (полягає в неправильному сприйнятті ринкових сигналів або свідомому викривленні інформації), психологічні фактори (полягають в ірраціональній поведінці інвесторів під впливом наявних ризиків та існуючій невизначеності) та фундаментальна невизначеність ринку [12, с. 30].

Таблиця 1

«Бульбашки» у промислово розвинених країнах у 1980–1990 рр.*

Країна	Період	Сутність «бульбашки» та її наслідки
США	1987–1991	Криза позико-ощадних установ і колапс «мильної бульбашки» на ринку акцій
Швеція, Фінляндія і Норвегія	1990–1992	Кредитний бум завершився банківською кризою і падінням цін на нерухомість
Австралія	1989	Проблеми в банківському секторі через безнадійні позики
Японія	1989–1991	Бум на фондовому ринку, викликаний зростанням цін, закінчився кризою фінансової системи
Велика Британія	1990–1991	Бум на ринку іпотечних кредитів спричинив економічну рецесію і кризу дрібних та середніх банків

*Джерело: [13].

Підсумовуючи вищевикладене, а також враховуючи результати аналізу виникнення криз банківських систем, на нашу думку, необхідно виділити такі основні причини прояви системного ризику в банківській системі:

- ризик ланцюгової реакції погіршення фінансового стану значної частки банківської системи, який першочергово виникає у банківській установі, що займає значну частку в банківській системі держави;
- зростання кризового потенціалу банківської системи внаслідок накопичення мікроризиків більшої частки великих банківських установ, що створює загрозу стабільності всієї банківської системи і може спровокувати ланцюгову реакцію та системну кризу внаслідок перевищення кризового порогу у одній банківській установі, з об'єктивних або суб'єктивних причин та передачі його іншим. Розглядаючи цю особливість по відношенню до вітчизняної банківської системи, необхідно відзначити, що вона стосується банків 1 чи 2 групи (за класифікацією НБУ). Саме проблеми з їх фінансовим станом можуть призвести до прояву ефекту «доміно» у вітчизняній банківській системі. Банки 3 та 4 груп за класифікацією НБУ мають доволі малу частку у вітчизняній банківській системі і, відповідно, незначний вплив на інші установи;
- зростання кризового потенціалу банківської системи внаслідок накопичення одного чи кількох видів ризиків більшої частки банківських установ держави, що створює загрозу стабільності всієї

банківської системи, яка може бути спровокована певним каталізатором зовнішнього чи внутрішнього походження;

- міжнародні та макроекономічні ризики, що виникають на окремих ринках фінансової системи світу, регіону чи країни (ринку цінних паперів, валютному, борговому ринку, тощо) і потім розповсюджуються на інші її ланки, в тому числі й банківську систему;
- спекулятивна динаміка суміжних ринків та інших галузей економіки, що призводить до суттєвого відхилення реальних цін від ринкових та формування «цінових бульбашок», внаслідок інформаційної асиметрії, ажіотажного попиту та спекулятивного зростання цін.

Вся банківська діяльність щільно пов'язана з ризиками, і будь-яка банківська операція супроводжується певним ризиком або ризиками, залежно від її особливостей та складності. І, хоча банківські установи намагаються постійно демонструвати свою здатність управляти ризиками, постійне зростання обсягів діяльності банківського сектору, глобальні зміни в засадах та принципах банківської діяльності спричиняють трансформацію ризиків, збільшують уразливість банківських установ та систем. Крім того, застосування окремих продуктів має складний характер і проковує комбінацію ризиків, що робить управління ризиками більш складним процесом, а відтак, менш контрольованим.

Водночас, банківська система не в змозі самостійно протистояти системним ризикам та усунути причини їх

виникнення. Тобто, посилення державного управління банківською системою, загальними, системними ризиками банківської системи стає об'єктивною необхідністю і повинно сприяти зменшенню рівня її ризиковості, а детальне вивчення даного питання повинно стати наступним етапом досліджень, які повинні сприяти розробці відповідних механізмів та інструментарію для виявлення, оцінки та управління системними ризиками банківської системи.

Література.

1. Kaufman, C. «Bank Contagion: A Review of the Theory and Evidence. // Journal of Financial Services Research. – 1994. – vol. 8. – P. 23–50.
2. Bank for International Settlements (BIS). 1994. 64th Annual Report. Basel, Switzerland: BIS. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org>.
3. Положення про діяльність в Україні внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем, затверджене Постановою Правління НБУ від 25.09.2007 № 348. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.nau.ua/doc/?uid=1137.1518.4&nobreak=1>.
4. Говтвань О.Дж. Методология и опыт прогнозирования российской денежно-банковской системы. – М. : МАКС Пресс, 2009. – 540 с.
5. Пискунов А.Д. Оценка механизмов накопления кризисного потенциала в Российском финансовом секторе // Проблемы прогнозирования. – 2003. – № 3. – С. 60–71.
6. Schapiro M.L. (Chairman U.S. Securities and Exchange Commission) Testimony concerning regulation of systemic risk before the Committee on Banking, Housing and Urban Affairs of the United States Senate. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sec.gov>.
7. Bartholomew, Philip, and Gary Whalen. Fundamentals of Systemic Risk. In Research in Financial Services: Banking, Financial Markets, and Systemic Risk. – 1995. – vol. 7. – P. 3–17.
8. Mishkin, Frederic. Comment on Systemic Risk. In Research in Financial Services: Banking, Financial Markets, and Systemic Risk. – 1995. vol. 7. – P. 31–45.
9. Kaufman, George G. Comment on Systemic Risk. In Research in Financial Services: Banking, Financial Markets, and Systemic Risk. – 1995. – vol. 7. – P. 47–52.
10. Kaufman, George G. Bank Failures, Systemic Risk, and Bank Regulation. // Cato Journal. – 1996, spring–summer. – P. 17–45.
11. Словарь по экономике и финансам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovari.yandex.ru/dict/glossary>.
12. Говтвань О., Мансуров А. Системный риск в финансовой сфере: теоретический анализ и подходы к оцениванию. // «Проблемы прогнозирования». – 2009. – № 5. – С. 24–36.
13. Моисеев С. «Мыльные пузыри» и политика центрального банка // Дайджест-Финансы. – 2001. – № 12. – С. 30–34.

УДК 316.3

Валерій Бакуменко,

Ольга Червякова

ДО ПИТАННЯ АНАЛІЗУ ПРОЦЕСІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМАХ

Розглянуто підхід до аналізу процесів самоорганізації в соціальних системах шляхом виявлення та аналізу найбільш загальних чинників впливу на них.

Ключові слова: аналіз процесів, соціальна система, процес.

Класичним підходом до аналізу та синтезу складних соціальних систем (держава, регіон, галузь, місто, територіальна громада), що характеризуються як багато параметричні та дисипативні, є спрощення уявлення про них за допомогою моделювання. Однією з таких моделей, найбільш відомою та доступною для аналізу та синтезу, є модель циклу управління.

Метою даної статті є обґрунтування підходу до аналізу процесів самоорганізації в соціальних системах шляхом виявлення та аналізу найбільш загальних чинників впливу на них.

В роботі [1] запропоновано трактування процесів самоорганізації в соціальних системах як упорядкування динамічного хаосу, що утворюється внаслідок безперервного виконання численних циклів управління. В даній статті він отримав розвиток шляхом виявлення та аналізу чинників впливу на процеси самоорганізації на рівні окремих циклів управління.

Самоорганізація соціальних систем безпосередньо пов'язана з циклами управління ними. Процес циклу управління є таким, що повторюється (цикли змінюються один за іншим), безперервним (завершується один й починається інший цикл), стійким (схема циклу управління не змінюється), необхідним (немає іншого способу цілеспрямованого управління в соціальних системах), тобто таким, що має всі ознаки закономірності.

Ця закономірність фактично обумовлює синергетику соціального управління. Безліч та несинхронізованість циклів управління утворює динамічний хаос, а соціальна система внаслідок їх дії перетворюється на дисипативну, тобто таку, що постійно змінюється.

Формування та введення у дію стратегій, політик, програм розвитку дозволяє на певний, визначений цими документами період синхронізувати динаміку циклів управління, спрямувати різні галузі, сфери, території на їх узгоджену роботу у напрямі досягнення визначених загальних цілей держави.

При формуванні таких стратегій, політик, програм розвитку насамперед постає питання, які чинники впливу на соціальну систему є найбільш загальними та дієвими, а також, як краще задіяти їх в процесах самоорганізації. Для відповіді на ці питання ще раз звернемося до моделі циклу управління.

По-перше, будемо виходити з того, що внаслідок циклу управління в соціальній системі відбувається зміна її стану, що проявляється, насамперед, у зміні певних її показників. По-друге, за основу візьмемо найпростішу і найвідомішу модель циклу

Постановка проблеми

Мета

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вигляд основного матеріалу